

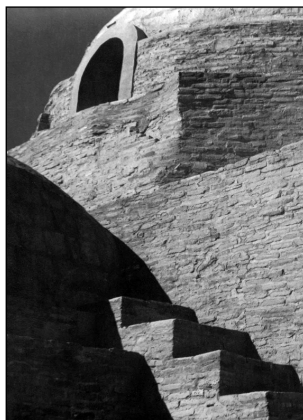
GAGYI JÓZSEF

VÁROSI TÉRVÁLTOZÁSOK, TÉRVÁLTOZATOK

Az elsüllyedt Postarét nyomában

■ 1. Két Postarétről is tudok Marosvásárhelyen. Ezek városszéli, arra alkalmas helyek voltak, hogy a negyvenes évek elején a Budapestről érkező rendszeres repülőjáratokról ide dobják le a napi postacsomagot. Az, amelyikről írok, egy az ötvenes években, állami kölcsönből, típustervek szerint épült munkáslakások kis negyede¹ meg mellette rétek, kaszálók, mocsaras-békás, árkokkal szabdalts területe volt tulajdonképpen, még a magángazdálkodás, majd a marosvásárhelyi kollektív gazdaságok (több is volt) idején. Ma mindkettőre egy-egy tömbháznegyed települt, ma már csak azok emlékezetében élnek ezzel a megnevezéssel ezek a helyek, akik az ötvenes-hatvanas években a környező utcákban gyerekeskedtek, és a Postarét(ek) volt(ak) számukra a játszó-bandázó hely(ek), vagyis a grund, amit hiába védtek meg a gyerek-ellenségektől, egy szép napon megérkeztek a földmérő mérnökök, majd elkezdődött a beépítés.

A városnak Koronka felé eső részén egykor volt Postarétről van szó ez esetben. Az egykori postarétiek legnagyobb része azonban már nem itt lakik, és néhány éve történt egy halvány kísérlet arra, hogy egy évben egyszer találkozási összejűljenek. Ennek a Postaréten Születettek Találkozója szép nevet adták, de kiderült: az első után a másodikra kevesebben jöttek, a harmadikat már meg sem szervezték. A szcénát² be-, átépítették, a játékban, konfliktusokban, gyerekzsúrokon edződött gyerekcsapat közössége megszűnt. A Postarét is – szükségszerűen? menthetetlenül? – beolvadt az átalakuló környezetbe, megszaktadtak a napi, „szorosabb kommunikációs kapcsolatok”.

...ha egy városrésznek
már van kultúrája,
akkor elindulhat
a város egészébe való
illeszkedéséről,
illesztéséről a
párbeszéd és alku.

Nem lehetett, bár voltak, akik ezzel próbálkoztak, egy „faluban” szocializáltaknak, egy közösségnek tekinteni és akként ma megszólítani az ötven évüket betöltő, a városban és a világban szétszóródott egykori postarétieket.

2. A városokat nem azért nehezebb egy tekintetbe összefogni, a városokról nem azért nehezebb beszélni, mint a falvakról, mert nagyobbak, hanem azért, mert összetettek (tér és társadalom is komplex és heterogén). Nemcsak Alszezből, Felsezből és Piacból állnak például, hanem – minimum – centrumból és ezt övező peremrészekből. Ez utóbbiak lehetnek külön templommal, temetővel, iskolával, piaccal rendelkező egykori, de már a városba beolvadt falvak (egyesek hangadóinak ma már az is megfordul a fejében, hogy váljanak le a városról, legyenek önállóak). De lehetnek a modernizáció városfejlesztési termékei, a mezőbe-erdőbe belenőtt, szántóföldekre rátelepült, külön városnyi nagyságú és összetettséggű (bár az archeológiai rétegekben még ott húzódó falu nevét ma is őrző: pl. meggyesfalvi) lakónegyedek.

A város fizikai terek és időrétegek, összefűző és elválasztó, időleges és tartós kommunikációs kapcsolatok, kialakuló és felbomló közösségek, szcénák összetett sokasága. Ami a legmobilisabb: örökké munkába vagy az otthon felé vándorló emberek meg mostanában, mintegy ötven éve az egyre növekvő motoros járművek sokasága. Marosvásárhelyen, akárcsak az akkori Magyarországon mindenütt, 1941-ben vezették be a jobbra hajts szabályt, amelynek hiánya (és egyáltalán, a szigorúan ellenőrzött közlekedési szabályok hiánya) addig senkit sem zavart, és 1953-ban avatták fel az első közlekedési lámpákat (ahogy akkor a nép nyelvén nevezték: a „stoplámpák”-at). 2000-ben, mintegy tíz éve kezdődött a jelentősebb városi útvonalak korszerűsítése, a körforgalmak kiépítése, meg tervbe van és elhúzódik a várost elkerülő forgalom számára a körgyűrű kialakítása. Csíkszeredának ugyanez a ritmusa, Székelyudvarhely ritmuskésésben, hátrányban van.

A lakosság mobilitásában megtört az 1990-ig uralkodó trend. Az elmúlt húsz év az erdélyi városi lakosság csökkenését hozta, Marosvásárhelyen mintegy 6 százalékos, a székelyföldi közepes és kisvárosokban 10–14 százalékos volt ez a csökkenés, elsősorban a falura meg a külföldre költözés miatt. Ma karcsúbbak a városaink, mint az erőltetett szocialista iparosítás, urbanizálás végét jelentő 1990-es esztendőben. A statisztikákat szemlélve először arra gondoltam, hogy ez a szocialista korszak utáni kényszerű átrendeződés, kivételes állapot. Utólag kiderült, hogy európai trendről van szó: „most történik meg először a modern társadalmak történetében, hogy az európai városok lakossága – a különböző migrációs áramlatok és a gazdasági globalizációs tendenciák ellenére – általában stagnál vagy fogy” (Szijártó 2005. 201.).

Ha abból az alapvető városantropológiai, értelmező alapállásból közelítünk, ami szerint minden egyes város sok „kis” városból, azaz sokféle városi csoportból, ezek sokféle kulturális városhasználatából tevődik össze (Niedermüller 1995. 559.), akkor valószínűleg meghatározhatunk ezekben a városokban olyan városi csoportokat, amelyek létszáma csökken, vagy amelyek létszáma nő. Legalább olyan fontosak a mikrofolyamatok, tehát a belső rétegződés, a lakosság egyik csoportból a másikba való, egy városon belüli „migrációja”, mint a falu és város, város és város vagy a társadalmi rétegek közötti makrofolyamatok.

Ez az előbbi sokkal nehezebben kimutatható jelenség – két okból is. Egyrészt mert nem lehet megragadni úgy, hogy összegezzük és összevetjük az arra az egyszerű, népszámlálási kérdésre kapott feleleteket, miszerint hol született és jelenleg hol él az illető, vagy mi a szülők és mi az ő foglalkozása. Másfajta, elmélyült vizsgálódások szükségesek. Másrészt mert léteznek olyan – multikulturális – városrészek, ahol nem különülnek el térbelileg a kulturális entitások, nem is beszélve arról, hogy

a központra mint a láthatóságot megadó és a figyelmet fókuszáló térre minden kulturális csoport, ha csak ideiglenesen és bizonyos rítusok idejére is, de igényt tart, megjelenik ott.

3. Ha egyetlen és az előzmények ismeretében releváns fogalommal kell a mai helyzetet megnevezni: ezek a városok már posztindusztriálisak. Nem az ipar, hanem a szolgáltatás fejlődik, dominál. De hát hogyan lehetne csak egyetlen fogalommal egybefogni az annyira szétágazó városi valóságot?

Egy másik, az előzőt kiegészítő fogalom: a városok dezurbanizálódnak. Kevés az új, különösen az ipari jellegű beruházás, és azért várták a városvezetések az Európai Uniót, hogy megnövekedjenek az amúgy szűkös, a városok infrastrukturális fejlesztésére és városrendezésre fordítható költségvetési források. Ebben egyetértés volt, van választók és választottak között: több pénz kellene városkarbantartásra, városépítésre. Egyszerre kellenének sétálóutcák, parkok és vigalmi negyedek, kult-helyek meg jól tagolt, rendezett képpel, olcsó közszolgáltatásokkal, piacokkal élhetővé tett városnegyedek.

Mi történik Marosvásárhelyen, mi történik a székelyföldi városokban a társadalommal?

A válaszok keresésében segítenek azok a városantropológiai fogalmak, amelyek az átalakuló városi társadalom kulturális jelenségeit ragadják meg. Azokat a jelenségeket, amelyeket vizsgálni, megérteni kell, mint például a városkultúra és a városi kultúra, a kulturális gazdaság és szimbolikus gazdaság, mediatisált városi társadalmi terek, az eladható városimázsok, örökségalkotás és örökséggazdaság és az élhető városnegyedek közösségei. Meg a szubkultúrák: a városi közösségek rejtett ellenállása.

4. Az utóbbi húsz év legfontosabb változása a globalizálódás: egy új technológiai-társadalmi kontextus, ami ezekben a városokban is kialakult, egvelőre leginkább mint egy globális médiatér. Előbb kialakultak a helyi, kis kábeltévé- és internetszolgáltatók, majd megérkeztek a multinacionális cégek. Ezek saját piaci stratégiát érvényesítenek, és nem törődnek vagy csak PR-szinten foglalkoznak egy kis piaci szegmenst jelentő város vagy kistérség konzervatív fogyasztóinak amúgy is sokféle és sokféleképpen, tehát erőtlenül képviselt szempontjaival. A globális érdekvényesítésre adott, a mindennapokban látható reakció: a sajtó nyilvános oldalain folyamatos és már-már hisztériás kirohanások célpontjai a kábeltévé-, telefon- és internetszolgáltatók, az UPC és a DIGI. Nem történik tehát több mint az erőtlen piaci partner szimbolikus gesztikulációja, erkölcsi megfontolásokra való hivatkozásai.

5. A következő lépés a késő modern városok életében pedig a plázák, a nagyvárosi vásárlási-szórakozási központok kialakulása. Ebben igen nagy a különbség Kolozsvár, Brassó vagy Nagyvárad és a székelyföldi városok között. Igaz, hogy megkezdődött a csíkszeredai traktorgyár épületeinek bontása, és minden arra járó láthatja a pannón bejelentett szándékot: itt fog épülni a Csíki Pláza. De a bontást és építkezést ideiglenesen, nem tudni meddig, felfüggesztették. Pláza típusú építmények csak Marosvásárhelyen vannak: a központban a Maros Mall meg a külön idejű együttélés, múlt és jelen egy képben, a Műtrágyakombináttal szemben, vele versenyben a Promenada Mall. Egy éve lebontották az ötvenes évek elején, a vasútállomás mellett épült, akkor nagyon korszerűnek és fontosnak számító (több háznyi) hűtőházat, és a romok fölött ott a hatalmas tábla: ide is épül egy pláza.

A működő bevásárlóközpontok kivételes esete a Reál és Praktiker együttese, amely Marosvásárhely Brassó felőli kijárata mellé épült. Kivételes használati módja a Tudor negyedhez való közelségből adódik: onnan viszonylag rövid idő alatt gyalogosan is megközelíthető. Szombaton és vasárnap csoportos vándorlás célpontjai a bevásárlóhelyek. Nincsenek szórakoztató vagy sportlétesítmények, időnként a parkolóban

felüti a sátrát egy cirkusz, vagy kiállítást szerveznek, de ennek ellenére fiatalok és idősebbek sétálnak ki ide bámészkodni, találkozni, egy fagyaltot megenni, egy sört meginni. Az ide kísértáló réteg nem célszerűen keresi fel ezt a helyet, nem autóval érkezik, nem vásárol be egy-két hétre. Ezek egy szociálisan-etnikailag eléggé egységes csoport: a nyolcvanas években vagy éppen a nyolcvanas évek utolsó esztendeiben Marosvásárhelyre távolabbról beköltözöttek meg azok utódai, akik az akkori városvegi tömbházakban berendezkedtek. Ezekről esik fizikailag is, kulturálisan is a legtávolabb a központ. Úgy tűnik, egy hétvégi, társasági használatra alkalmas köztér jött létre számukra a bevásárlóhelyek átadása után. Sajnos felemás tér ez, féligszcéna vagy jobban mondva a tömbháznegyedben kialakult szcénák ideiglenesen kihelyezett változata. Alkalmatlan közösségi események kialakítására a tér: nincsenek parkosított üldögélő-meg játszóhelyek, a gyerekek hamar megunták tétlenül asszisztálni a felnőttek találkozásain, és főleg nincsenek események, a figyelmet megragadó és az időt tagoló rendezvények vagy spontán dramatikus játékok. A söröző fiatalok még elüldögélnek a parkolóhely kövein, de az idősebbek kijönnek, szétnéznek, találkoznak, esetleg apróságokat vásárolnak, majd hazasétálnak.

Azért is kivételes ez a térhasználat-társadalmiasulás, mert a bevásárlóközpontok általában a késő modern kor „nem-helyei”.³ Ez a tér mindenkié, nem kellene a használathoz speciális kompetenciák vagy egy múltba gyökerezettség (személyes emlékek, történeti mitikus ismeretek, családi, közösségi kulturális hagyományok). Mégis a hétvégi sétálók számára mintha több lenne ez, mint „nem-hely”. Ennek lehet magyarázata a fizikai közelség, a kísérleti, alkalmi, de közös használat – de lehet a magyarázat az is, hogy a város társadalmának ez a szegmense nem vagy korlátozottan rendelkezik a város igazi centrumának használatához szükséges kulturális ismeretekkel, kompetenciákkal.

Meg van egy, a másodikat árnyaló harmadik magyarázat is. Ma már minden nagyvárosban vannak olyan „nem-helyek”, vagyis van a nagyvárosoknak „olyan – a kulturális és történeti sajátosságokon túlmutató – térbeli és kulturális dimenziója, amelyben bárki, aki egy hasonló nagyvárosban él, problémamentesen tud mozogni” (Niedermüller 2000. 32.). Kisvárosokban azonban a helyek lokális, tehát saját történelembe ágyazott, a saját társadalom által kimunkált és így jól behatárolt, saját jelentésekkel telítettek.

Marosvásárhely egyszerre, ugyanazokban a terekben egy magyar kisváros – és egy vegyes lakosságú, román–magyar nagyváros.

A városnak tehát igen különböző olvasatai lehetnek, és igen különböző, a történetileg régebbi jelentéseket, szimbólumokat nem ismerők számára érvénytelen jelentései. Úgy is mondhatnám, bár ez egy kissé sarkított: a város ilyenfajta „némasága” teszi idegenekké azokat, akik a külvárosban laknak, és átjárnak, megfordulnak ezeken a belvárosi helyeken. Érdemes lenne pontosabban tudni: hányan látogatják meg közülük rendszeresen a Kultúrpalotát, a Teleki Tékát. Mintha olyan turisták lennének, akik viszont az általános ismereteket, globális jelek olvasását igénylő „nem-helyeken” kitűnően eligazodnak, otthonosan érzik magukat.

Ide kapcsolódik egy, a székelyföldi kisvárosokat érintő megjegyzés. Ezek a helyiek számára nagyon is beszédes, színes városok,⁴ ahol nincsenek az augéi értelemben vett „nem-helyek”. Innen eredeztethető a magyarországiak vagy nyugatiak számára annyira nyilvánvaló egzotikusságuk. Ide érkezni, itt lenni: kaland, abban az értelemben, ahogy egy nyugati repülőtér sosem az, hanem egy rendezett, átlátható, folyosóként működő valóság. Ez a meggondolás messzire vezet: a Székelyföldön annyit emlegetett sikeres turizmus alapvető feltétele éppen a „nem-helyek” sokasága, meg az idegenek számára is lefordított, reprezentált, tehát érthetővé, olvashatóvá tett helyek és jelentések.

6. A legfontosabb terek és az ezeken zajló legfontosabb szcénák, amint azt a politikai (kampány-), vagy identitásalkotó (megemlékező, szoborállító, városnapi) rendezvények grandiózus volta is mutatja – a központok. A város társadalmának orientálását-domesztikálását végzik, és ezzel együtt uralását reprezentálják ezek az ide helyezett rendezvények. Domesztikálás: az elégedetlenkedők lecsendesítése, a figyelem elterelése a mindennapi élet igen fontos gondjairól. Ezek nem itt, a központban, hanem a városnegyedekben, a peremeken emésztik a családokat, csoportokat. Az okokat keresve, megoldást vagy gyógyítást remélve azonban ide áramlanak az elégedetlenkedők: a városi rendbontások a külvárosokban kezdődnek, és a központban végződnek.

A város mint elképzelés, a város mint múlttól és jövőről alkotott kép egy általános vízióban és tervben (ennek a szűk technikai részét PUG-nak, általános városfejlesztési tervnek is nevezik) kellene hogy kibontakozzon. Ha nincs ilyen vízió és terv, akkor nincs következetes városépítés sem.

Marosvásárhelyen, a huszadik században Bernády György polgármesternek is, az ötvenes-hatvanas évek vezetésének – vagyis nem nekik, mert ők helyi adminisztrátorok voltak, hanem a központi vezetésnek – is volt ilyen városépítő víziója és terve, és ezek eredménye az a város, amelyben a mai lakók élnek, amit elfogadnak, vagy ami ellen láznak. Két hullámban, Bernády és a szocialista építés korszakában alakult ki Marosvásárhely mai várostextúrája, a központ és a peremek távolságai, tehát az egyiktől a másikig való haladás ideje és ritmusa és a perspektívák, amelyek közül a legérvényesebb talán ma is a városháza tornyából tárulkozik fel az erre kíváncsiaknak. Ami nem látszott a városháza tornyából, amelyet tűzvédelmi szempontból építettek, az akkor, az építés idején nem létezett – és kérdéses, hogy ami ma nem látszik, mint például az 1968 után épített Tudor negyed Somostető alatti, keleti fele, az mennyire szerves része a várostextúrájának.

A vízióknak és tervnek az a feladata, hogy kezelje a város fentebb említett összetettségét, és a nagy és folyton növekvő (ha nem mennyiségileg, akkor komplexitásukban növekvő) szerkezetekre jellemző kaotikusságból rendet varázsoljon. Ha nincs terv és vízió, akkor nincs a városnak kultúrája, és ha nincs a városnak kultúrája, akkor nem képes integrálni (nem uniformizálni, hanem egyformán urbánussá változtatni) a város peremeinek, a mobil tömegeknek sokféle társadalmát.

Természetesen minden csoportnak, rétegnek, például a hét végén a Reálhoz vándorló Tudor-negyedi társadalomnak is megvan a maga kultúrája, csak éppen a más negyedekben élőkhöz képest látható-tapasztalható eltérések, különbségek a hangsúlyosabbak, és ha a városi adminisztrátorok nem ismerik és nem kezelik ezt, a találkozások akut konfliktusokhoz vezethetnek. Marosvásárhely egykori, rossz hírű „Kongó” meg „Katanga” és „Texas” peremnegyedei is a dezintegrált város szegregált területeit jelentették, a közismert megnevezések erre utaltak. Nem is beszélve a ma ketyegő időzített szociokulturális bombáról, a romák lakta Hidegvölgyről, amely mellé felépítették az első kertvárosi negyedet.⁵

A város éppen aktuális reprezentációi a központban születnek, a központ szimbólumaiból, örökségtárgyaiból íródhatnak olvasható szöveggé – a város társadalmának legnagyobb számban a peremen, a külvárosi negyedekben él. Az antropológus Vintilă Mihăilescu szerint⁶ a városi kultúra⁷ ezekben a városnegyedekben születik, alakul – meg a belvárosiakban is természetesen, csak hogy ezek kevesebben vannak. Ezekben a negyedekben állandó dialógus, alku folyik a privát és a közterek jellegének, viszonyának alakításáról, alakjairól és jelentéseiről és így a kulturális valóság képzéséről – ahogy A. Gergely András fogalmaz: „egy városrész leginkább az ott élő és a körülöttük elhelyezkedő vagy mobil közösségek értékalkujából áll” (A. Gergely 2007. 7.).

Az igazi domesztikáció Mihăilescu szerint – én inkább kulturalizációnak, a naturától való elszakadásnak nevezném, megtartva a központ számára a domesztikáció, normaadás funkcióját – ezekben a városnegyedekben történik, itt dől el, hogy az otthonok tere menedék lesz-e, ahová a konfliktusokkal terhes vagy egyszerűen csak embertelenül rideg közterekről menekülnek az emberek, vagy otthonok és közterek mint kulturális helyszínek egymást támogatva, harmóniában léteznek egymás mellett. A város kultúrája ezekben a negyedekben születik, tehát a közösségi helyeken, a játszótereken és parkokban, a piacokon és a szórakozóhelyeken. Ebben benne van a virágokról és fákról, az állatok tartásáról és sétáltatásáról, a szemérről, szeméttárolásról és a takarításról, az éjszakai csendről és nappali csendzavarásról, az autósok-gyalogosok örök vetélkedéséről, a fiatalok bandázásáról és segítőkészségéről meg X szomszéd szőnyegrázásáról és Y szomszédnak a senki virágágyása körüli szorgoskodásáról kialakult elképzelések, az ezzel kapcsolatos viselkedések sokasága.

Ami a legfontosabb: ha ez már létezik, ha egy városrésznek már van kultúrája, akkor elindulhat a város egészébe való illeszkedéséről, illesztéséről a párbeszéd és alku. Ha például a városnegyed saját egykori múltjához szeretne visszatérni, és mivel, mint Csíkszereda esetében említettem, van külön temploma, temetője, iskolája, központja, és újra faluvá szeretne válni, akkor nem is az illeszkedésről, hanem a távolodásról, az elszakadásról folyik a (gyakran egyértelműen esszencialista alapozottságú) diskurzus. Ha éppen a víz- és csatornaépítésről meg a játszóterek építéséről és a karbantartásban a helyek hozzájárulásáról van szó, akkor az illeszkedés, integrálódás kérdése van a középpontban.

És ami még ennél is fontosabb: csak úgy lehet kulturális rendezvényeket megintézményeket telepíteni ezekben a városrészekbe, ha már van kultúrájuk, vannak markáns kulturális jegyeik, meghatározó viselkedésformáik. Ha befogadóként, saját helyüket tudó és karbantartó közösségként és nem üres helyek tétlen embereiként viselkednek. Mihăilescu Bukaresttel példálózik: „Az én meglátásom szerint Bukarest olyan „kultúra nélkülivé” vált város, amelyet a város megannyi szerelmese igyekszik kultúrával benépesíteni. Ebből a szempontból Bukarest egy frenetikus város, amelyben rengeteg minden történik, de kaotikusan történik. A kultúra a kulturális események értelemben intenzíven jelen van, de mint egy »underground«, azaz nem látható, inkoherens és inkonzekvens tevékenység, sok esemény »történik«, de kevésnek »van helye«. Pedig »helyet kapni« egy, és a városi térben igen pontos értelme van a metaforának, és »megtörténni« más dolog. A vásárok, fesztiválok és a Guinness Bookot megcélzó versenyek országa lettünk.”⁸

Világos tehát: a városrészeket nem pusztán az eltelt idő és a nyüzsgő embercsoportok, hanem mindezek kulturálisan megformált, vagyis rendezett-szervezett formája, azaz múltjuk és közösségeik teszik alkalmassá arra, hogy befogadóvá és nem pusztán semleges helyszínné vagy éppen kitaszítóvá, ellenállóvá, a naiv jószándék teremtette alkalmakat rombolóvá váljanak.

7. A városnak mint elképzelésnek, a városnak mint múltról és jövőről alkotott képnek alapvető konstruáló mechanizmusa a múlt kommunikációja: az örökségalkotás. A város összetettsége (komplexitása és heterogenitása) történelmi folyamat eredménye. A társadalom számára a város múltja olyan elemek és elképzelések egyvelege, amelyek a múltban létesültek (épített örökség), és a múltra vonatkoznak. Ez utóbbiak lehetnek tudományosak, de inkább az jellemző rájuk, hogy vágyak, hitek, nemes hazugságok egyvelegei.

Az örökségalkotás általában nem törődik mindezzel.

Az alapelv: a múlt csak annyiban különbözik a máttól, hogy nem a miénk, hanem szüleink, nagyszüleink, őseink világa – akik hozzánk hasonlóak, jobban mondva bármennyire is szeretnénk, mi nem tudunk nagyon különbözni tőlük. Az örök-

ségalkotás ennek elfogadása, az ebbe való belenyugvás, ennek kultiválása: valójában, a látszatok ellenére, a világ nem változik, csak a generációk követik egymást.

Egyszerű, belátható, a „józan ész” által megtámogatott, praktikus elv és gyakorlat az, hogy a világnak számunkra adott legközvetlenebb részét, a várost vagy városrészt otthonunknak tekintsük, a magunk számára berendezzük, és otthonosan viselkedünk benne. Ezt tették őseink is éppen ott, ahol élniük adatott (legnagyobb-részt falvakon), mi sem szeretnénk, hogy másképp legyen. A világ, ha biztonságosnak szeretnénk elképzelni és berendezni, nem lehet idegen. Ez azt jelenti, hogy az aktuális céljaink, vágyaink szervezik kipróbált és bevált tevékenységeinket, ehhez igazítjuk erkölcsünket. Fontosabbak a vágyteljesítő mítoszok, mint a tények.

Az örökség csupán az azt megalkotó, azt magáénak tekintő csoport tulajdona. Örökség annyi van, ahány öröksége köré tudatosan határt vonó, örökségét ápoló csoport. David Löwenthal szerint: „Az örökség azokkal a törzsi szabályokkal rokonítható, melyek minden emléket különleges, féltve őrzött kincsnek tekintenek. Azért jött létre, hogy csoportérdekeket teremtsen és szolgáljon, tehát csak úgy érvényesülhet, ha elzárják mások elől. A féltett hagyaték megosztása vagy csupán megmutatása elrabolná az erejét, mivel ez csupán addig hatékony, míg hozzáférhetetlen, akárcsak a pawnee indiánok varázsamulettjei. Azzal például, hogy a fehér bőrű ausztrálok magukévá tették a bennszülötteknek a földhöz való, »álomidőben« megélt kötődését, megfosztották őket attól a kizárólagosságtól, mely értéket adott a hagyatékknak. A csoportlét fenntartásához úgyis elengedhetetlen a klánszerű zárttság, ezért az örökség – mások számára érthetetlen és kifejezetten támadó jellegű fel-sőbbrendűségével – távol tartja a kívülállókat. A szoros belső összetartozás és a külvilággal szembeni kirekesztő magatartás a hit és nem a racionalitás talajából fakad: nem azért magasztaljuk örökségünket, mert kétséget kizáróan igaz lenne, hanem mert annak kell lenni.” (Löwenthal 2004. 62.).

Az örökség tehát jórészt a vágyak, hitek, nemes hazugságok körébe tartozik – és elvben ez erkölcsös is lehet. Az adott lokális, városi társadalom épsége és egészsége, a közjó, az arisztotelészi *philia* megvalósítása érdekében kell hozzá folyamodni.

Az örökség adott esetben megkérdőjelezhetetlen. De csak a csoporton belül. Az együtt élő csoportokat, például az együtt élő etnikumokat másfajta vágyak és hitek, másfajta örökségek jellemzik. A nagyvárosban a határépítés mellett, ezzel párhuzamosan folyamatos az alku: mindegyik csoport ajánlatokat tesz a másíknak, a saját múltjából próbál olyan, közösnek szánt örökségelemeket konstruálni, amelyeket a többiek vagy elfogadnak, vagy nem. A székelyföldi városok esetében az örökségkonstruálás inkább verseny (például kétféle – hivatalos meg félhivatalos – nemzeti ünnep, kétféle szoborállítás, kétféle múzeum), mint rövid vagy hosszú távú alku, lokalitást építő kompromisszum.

8. Visszatérve a városban és a világban szétszóródott postarétiak esetére: mi is az oka annak, hogy nem lehetett az évi találkozót meghonosítani, nem lett a kezdeményezésből a székelyföldi falvakban jól ismert, az elszármazottakat hazaszólító „ötvenévesek találkozója” típusú sikeres rendezvény?

Nem egy, több ok is lehetséges. A Postarét egy városi szcéná volt, ami azt jelenti, hogy eleve nagyobb mobilitás jellemezte az ide beköltöző meg kiköltöző felnőttek világát, amelynek függelékei voltak a bandázó gyerekek. Akkoriban nem volt a közelben az az egy iskola, amelyben tovább folytatódjon, erősödjön a mindennapi kapcsolat: már elsős korukban a város több iskolájába szóródtak szét az itteniek. Ami azonban véleményem szerint a legáltalánosabb, minden mást integráló, befolyásoló ok: alapvetően megváltozott az a fizikai és társadalmi környezet, amely létehozta és ideiglenesen fenntartotta a közösségre szervező, közösséget szervező szcénát.

1968-ban kezdték, majd mintegy két évtized alatt felépítették a Postarétet, azaz az ötvenes években épült kertes, földszintes munkáslakásokat körbeölelő tömbháznegyed, nem is egyet, hanem koncentrikusan hármat (ezek Tudor 1, 2, 3 néven ismerősek), ezzel párhuzamosan, ennek helyet teremtve több, mentális tájékozódási pontot jelentő épületet, utcáskort elbontottak, és alapvetően megváltozott ennek a kis negyednek a nagyba való beékelődésével a tér mentális-kulturális használata. Hogy a képszerű megfogalmazásnál maradjak: a nagy negyed „szétszaggatta”, „összeroppantotta”, „felemésztette” a kicsit.

Előbb, amíg csak egy oldalát karolták át a tömbházak, kialakult a „mi” és a „blokkosok” ellentéte (de ez is már aszimmetrikus volt: egy tízemeletes tömbházban majdnem annyian laktak, mint a Postarét összes kis házában), majd amikor az átka-rolás már három oldalról megtörtént, ez az egység az egymás mellett levő kertes magánházak és tömbházak lakóinak, tereinek kis szcénáivá, a kölcsönös kapcsolatok és ellentétek, kooperációk és konfliktusok sokaságává szakadt szét. A tömbházak közötti játszótér vált fontos, közös szocializációs helyszínné (és belátható, hogy ezeket a helyszíneket a tömbházlakó gyerekek uralták), és mindegyik oldalon több játszótér is volt, meg több iskola is létesült. A felépült üzletközpontok, a piac közös használata szintén segítette a keveredést.

Megszűnt a Postarét mint szcena: a grund, azaz a bandázásokhoz szükséges rét és mező meg a kulturális azonosulásokat termelő közös akciók sokasága. Mindehhez hozzáadódott az ingatlanpiac kérlelhetetlensége: az ötvenes években épült munkásházak a maguk 5–8 áras telkeivel egyre jelentősebb értéket képviseltek, az előregedett és magukra maradt szülők, a házakat öröklő, pénzre vágyó fiatalok kezdték értékesíteni ezeket a helyeket. Elkezdődött még a nyolcvanas évek elején az egykori, típusstern szerint épült házak bontása, az emeletes „kis paloták” építése – 1989 után már néhány „nagyobb palota” is felépült, a hozzá való kovácsoltvas kerítésekkel, mélygarázsokkal, magas falakkal körülvett, gyepesített, díszfásított kertekkel együtt.

Nem véletlen, hogy a Postaréten Születettek Találkozója szép nevű kezdeményezés a nyolcvanas években Magyarországra kiköltözött, majd kétezer után Marosvásárhelyre visszaköltözött postarétiektől származott: az ő emlékezetükben még elevennek, aktívnek, valósnak tűnt a szcena.

De amint a gyakorlat mutatta: csak az ő emlékezetükben.

■ JEGYZETEK

1. Mintegy nyolcvan kis telek, nyolcvan ház, általában, a típussternnek köszönhetően, egymásnak hátat fordító, azonos térbeosztású ikerházak, a mai Tudor Vladimirescu, Cserealja, Predeal, Năvodari, Săliște, Păltiniș utcákban.
2. „Szcénákon önálló, a környezetük által behatárolt területeket értünk, amelyeknek sajátos életvezetési szabályai vannak, tagjaikat szorosabb kommunikációs kapcsolatok fűzik össze, és választják el környezetüktől.” Szijártó 2008. 7.
3. Marc Augé francia antropológus igen elterjedt, helyek (place) – nem-helyek (non-place) fogalomparájának egyike.
4. Ahol az autonómiát nagyon sokan úgy értik: lehetőség arra, hogy még színesebbek és egvedibbek lehessenek, anélkül hogy (a román államba, a globalizációs folyamatokba) integrálódnának, azokhoz igazodjanak.
5. Románul a neve zonă rezidențială – itt a középosztályhoz tartozók fognak szomszédként együtt élni a hidegvölgyi romákkal.
6. Lásd a Vintilă Mihăilescuval készült interjút a 22 című hetilap 2009. október 20-i számában.
7. Legáltalánosabban: kultúra, vagyis nem amit, hanem ahogyan cselekszünk, ahogyan tárgyakat (esetünkben tereket és tárgyakat) alkotunk, és ahogyan tárgyakat használunk.
8. Uo. „Senzația mea în București este că acesta a devenit un »oraș incult«, pe care numeroși iubitori ai orașului încearcă să-l populazeze cu cultură. Din acest punct de vedere, Bucureștiul este un oraș frenetic, în care se întâmplă foarte multe lucruri, dar se întâmplă haotic. Cultura, în sens de activități culturale, populază intens orașul. Dar îl populază cumva »underground«, în sensul unei lipse de vizibilitate, de coerență și de consecvență: »se întâmplă« multe evenimente, dar »au loc« foarte puține. Or, »a avea loc« este este ceva – și în spațiul urban metafora e destul de explicită – »a se întâmpla« este altceva. Am devenit o țară a țigurilor, a festivalurilor și a concursurilor pentru Guinness Book.”

■ IRODALOM

- A. Gergely András: 2007 Felvezetés. In: Városképzetek. Az antropológiai megismerés árnyalatai. Szerk. A. Gergely András – Bali János. Könyv Kiadó Kft. – MTA PTI Etnoregionális Kutatóközpont. – ELTE BTK. – Néprajzi Intézet Bp., 5–9
- Löwenthal, David: 2004 Az örökség rendeltetése. In: A kulturális örökség. Szerk. Erdősi Péter és Sonkoly Gábor. L' Harmattan – Atelier, Bp., 55–82.
- Mihăilescu, Vintilă: 2009 Cultura care „se întimplă” dar care „nu are loc”. Revista 22, suplimentul 22 Plus, nr. 284, 20 octombrie
- Niedermüller Péter: 1995 A város és a városi kultúra antropológiai megközelítése. In: „Jelbeszéd az életünk”. A szimbolizáció története és kutatásának módszerei. Szerk. Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor. Ozirisz–Századvég, Bp., 555–565; 2000 Városi turizmus. In: Turizmus és kommunikáció. Néprajzi Múzeum – PTE Kommunikációs Tanszék. Budapest–Pécs.
- Szijártó Zsolt: 2005 A „kulturális főváros” projekt a kultúratudomány perspektívájából. In: Terek és szövegek. Újabb perspektívák a városkutatásban. Szerk. N. Kovács Tímea, Böhm Gábor, Mester Tibor. Kijarat Kiadó, Bp., 199–210.

